

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ХЕРСОНСЬКИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПРОФЕСІЙНИХ ТА СПЕЦІАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН**

**ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ
РЕФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ
УКРАЇНИ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

*матеріали Всеукраїнської науково-практичної
конференції
19 жовтня 2022 року*

Одеса
2022

ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ХЕРСОНСЬКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

КАФЕДРА ПРОФЕСІЙНИХ ТА СПЕЦІАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН

**ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ РЕФОРМУВАННЯ
ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції
19 жовтня 2022 року

Одеса
2022

Відповідальний редактор – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри професійних та спеціальних дисциплін Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ **Шкута О. О.**

Матеріали друкуються в авторській редакції. Відповідальність за дотримання академічної доброчесності, відповідності фактів, цитат, прізвищ тощо несуть автори

Пріоритетні напрямки реформування правової системи України в умовах воєнного стану: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 19 жовтня 2022 р.) / за ред. д. ю .н. Шкути О.О. – Одеса: Херсонський факультет Одеського державного університету внутрішніх справ, 2022. – 209 с.

До збірника увійшли тези доповідей, подані учасниками Всеукраїнської науково-практичної конференції «Пріоритетні напрямки реформування правової системи України в умовах воєнного стану», які присвячені міжнародним та національним аспектам реформування сучасних напрямків розвитку правової системи України в умовах воєнного стану.

СЕКЦІЯ №6
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРАКТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Березовський С.Ю., Чекмарьова І.М. ПОСИЛЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ДІЇ РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ	190
Дрознік Д.Р., Филипська В.І. THE PROBLEMS OF THE CRIMINAL PROCEEDINGS DURING THE STATE OF WAR	192
Зеленський Є.В., Свинаренко Ю.П. ДЕЯКІ ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОГО ТА ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВООПОРУШЕНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	194
Ільченко А.О., Марчук М.І. ВИКОРИСТАННЯ ПРОТОКОЛУ БЕРКЛІ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВООПОРУШЕНЬ ПРОТИ МИРУ, БЕЗПЕКИ ЛЮДСТВА ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВООПОРЯДКУ	197
Легкодух С.С., Чекмарьова І.М. ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ДЕЯКИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВООПОРУШЕНЬ, ВЧИНЕНИХ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ УМОВ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ.....	200
Мамедов А.Е., Чекмарьова І.М. ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ.....	203
Устюжанінова О.Т. ОСОБЛИВОСТІ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПОКАРАННЯ ВАГІТНИХ ЖІНОК ТА ЖІНОК, ЯКІ МАЮТЬ ДІТЕЙ ВІКОМ ДО ТРЬОХ РОКІВ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ	207

Мамедов Айхан Ельдарович
курсант 3-го курсу ФПФОДР
Одеського державного університету внутрішніх справ

Чекмарьова Ірина Миколаївна
професор кафедри кримінального права та кримінології ФПФОДР Одеського
державного університету внутрішніх справ,
к.ю.н., доцент, (науковий керівник)

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ

Погляд, що існує у суспільстві, на злочин, особу, що його вчинила, та на інші інститути кримінального права залежить від традицій, етапу економіко-політичного розвитку суспільства. Загальна система покарань, які можуть застосовуватися до повнолітніх злочинців, передбачена в ст. 51 КК України. Однак самого визначення цього поняття КК України не містить. У кримінально-правовій науці під системою покарань прийнято розуміти встановлений кримінальним законом і обов'язковий для суду вичерпний перелік покарань, розміщених у певному порядку за ступенем їхньої суворості [1, с. 347; 32, с. 65]. На думку Н.Ф. Кузнецової, система покарань – це цілісна множинність видів покарань (елементів системи) і підсистем, які включають згруповані за різними підставами види покарань. При цьому, на її думку, система покарань охоплює підсистеми, тобто групи видів покарань, які класифікуються за різними підставами та знаходяться у певній ієрархії [2, с. 27].

До ознак, притаманних системі покарань, відносять такі: 1) вона встановлюється лише кримінальним законом; 2) перелік покарань, які утворюють систему, є обов'язковим для суду, тобто суд не може від нього відступити; 3) цей перелік покарань є вичерпним; 4) система покарань передбачає їх побудову у певному порядку за ступенем їх тяжкості [3, с. 25].

Наявність окремої системи покарань для неповнолітніх обґрунтовується тим фактом, що суспільство не має права висувати до неповнолітніх такі самі суворі вимоги, як до своїх дорослих членів. Окрім того, враховуючи біологічні, психологічні та соціальні особливості неповнолітнього віку, закон, виокремлюючи спеціальні норми про кримінальну відповідальність та покарання неповнолітніх, керується принципами справедливості, гуманізму, економії кримінальної репресії, вважаючи, що до неповнолітніх правопорушників достатніми є заходи виховно-педагогічного, а не карального характеру.

Таким чином, фактично в Україні до неповнолітніх можуть бути застосовані шість видів покарань. Але при цьому слід мати на увазі, що такі пока-

рання, як громадські роботи, виправні роботи та арешт, не можуть застосовуватися до неповнолітніх, яким не виповнилося 16 років. Пленум Верховного Суду України у своїй постанові від 16.04.2004 № 5 «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх» підкреслює, що інші основні та додаткові покарання до неповнолітніх застосовуватися не можуть, навіть якщо під час розгляду справи в суді вони вже досягли повноліття (п. 11). Окрім того, Пленум Верховного Суду України звертає увагу судів на той факт, що перелік покарань, передбачений ст. 98 КК України, є вичерпним, а тому інші покарання (зокрема, обмеження волі та конфіскація майна) не можуть застосовуватися до неповнолітніх у тому числі в порядку переходу до іншого, більш м'якого виду основного покарання відповідно до ст. 69 КК України [4, с. 5-6].

Покарання для неповнолітніх можна класифікувати – за аналогією із загальною системою покарань для дорослих і з використанням, зокрема, класифікації М.І. Хавронюка – таким чином: за юридичною значущістю – основні (позбавлення волі, арешт, виправні роботи, громадські роботи), додаткові (позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю) та змішані (штраф); за зв'язком з ізоляцією від суспільства – пов'язані з нею (позбавлення волі, арешт) та не пов'язані (всі інші); за наявністю або відсутністю обмежень майнового характеру – пов'язані з такими обмеженнями (штраф, виправні роботи, громадські роботи) та не пов'язані з ними (всі інші); за суб'єктами – загальні (позбавлення волі) та спеціальні (всі інші); за терміном – безстрокові (штраф) та строкові (всі інші).

Отже, принципів відмінностей у класифікації покарань неповнолітніх порівняно із загальною системою покарань немає, оскільки її специфіка, як вже зазначалося, полягає головним чином у скороченні кількості покарань, зменшенні їх термінів (для позбавлення волі і штрафу – максимальних, для інших покарань – як мінімальних, так і максимальних) та умовах і особливостях призначення. Наприклад, для неповнолітніх скорочені розміри відрахувань у дохід держави у разі виправних робіт (5-10 % замість 10-20 % для повнолітніх), а також зменшений максимальний розмір штрафу (500 НМДГ замість 1000 НМДГ для повнолітніх). Окрім цього, штраф може призначатися неповнолітнім за наявності певних додаткових умов, зокрема наявності самостійного доходу або майна.

Через законодавчі недоліки та соціально-економічні чинники вкрай рідко застосовуються альтернативні позбавленню волі покарання. Наприклад, у 2021 р. в межах всієї України позбавлення волі було застосовано до 22,7 % засуджених неповнолітніх, а інші види покарань застосовуються вкрай рідко: арешт – 0,48 %, громадські роботи – 0,4 %, виправні роботи – 0,23 %, штраф – 1,5 % [5, с. 24].

Санкції багатьох статей Особливої частини КК України в аспекті можливості застосування їх до неповнолітніх злочинців є далекими від наукової обгрунтованості і потребують суттєвого вдосконалення. У зв'язку з цим потребує вирішення складна проблема ефективності як кримінально-правових норм, так і покарання. Якою б досконалою не була система кримінальних

покарань, її ефективність у боротьбі зі злочинністю визначається не лише власними перевагами та якостями, а тим, наскільки науково обґрунтовано, оптимально й якісно реалізовано систему покарань у кримінально-правових санкціях, а також тим, настільки професійно та грамотно відповідно до закону ці кримінально-правові санкції реалізуються в судовій практиці під час розгляду конкретних кримінальних проваджень. Таким чином, ефективність системи кримінальних покарань залежить від ефективності конструкцій кримінально-правових санкцій закону та ефективності реалізації цих конструкцій у судовій практиці [6, с. 121].

Відразу ж після прийняття чинного КК України вітчизняні науковці почали звертати увагу на дискримінаційний характер його норм у частині покарання неповнолітніх, слушно підкреслюючи необхідність внесення відповідних змін, наводячи схожі приклади і ситуації. Наприклад, кваліфікований вид крадіжки (за ч. 2 ст.185 КК України) карається позбавленням волі або обмеженням волі на строк до 5 років і, таким чином, у разі вчинення цього злочину неповнолітніми щодо них може бути застосоване лише позбавлення волі, тоді як до дорослих злочинців – і обмеження волі [7, с. 422]. На ситуацію з покараннями неповнолітніх слушно звертає також увагу В. В. Антипов, який найбільш докладно проаналізував обставини і підстави незастосування певних видів покарань, зокрема, і щодо неповнолітніх. Так, цей вчений підкреслює, що зі змісту ст. 98 КК України та обмежень щодо застосування окремих видів покарань до неповнолітніх, яким немає 16 років, випливає алогічна ситуація: в багатьох випадках неповнолітні перебувають у гіршому становищі порівняно з дорослими злочинцями.

Таким чином, ми вважаємо, що з метою оптимізації, раціоналізації та гуманізації кримінального законодавства в частині покарання неповнолітніх, а також підвищення ефективності правозастосовної практики пропонується внесення низки змін до КК України. Зокрема, перспективним видається:

- розширення переліку покарань, що можуть бути застосовані до неповнолітніх, за рахунок обмеження волі. Це покарання може призначатися неповнолітнім із 16 років на строк від 6 місяців до 3 років переважно у випадку вчинення ними ненасильницьких злочинів середньої тяжкості або неодноразового вчинення злочинів невеликої тяжкості;

- запровадження нових покарань, призначених спеціально для неповнолітніх, зокрема юнацького арешту, який би міг призначатися з 14 років на строк від 10 до 30 днів, а також домашнього арешту, який би міг призначатися з 14 років на строк від 30 до 90 днів. Ці види арешту доцільно призначати переважно неповнолітнім із позитивною соціальною спрямованістю у разі вчинення ними злочинів невеликої тяжкості або вчинення уперше ненасильницьких злочинів середньої тяжкості;

збільшення мінімального строку «звичайного» арешту неповнолітніх з 15 до 30 днів, а максимального – з 45 до 90 днів; при цьому цей вид арешту повинен призначатися лише неповнолітнім чоловічої статі з 16 років (як правило, з негативною особистісною спрямованістю) переважно у разі вчинення

ними вперше насильницького злочину середньої тяжкості або неодноразового вчинення ненасильницьких злочинів середньої тяжкості;

– зменшення віку осіб, до яких можуть бути застосовані громадські роботи з 16 до 14 років, але при цьому їх загальна тривалість для неповнолітніх 14-16 років не може перевищувати 60 годин загалом та однієї години на добу. Слід передбачити обов'язкове медичне обслідування неповнолітніх зі складанням відповідного акту (довідки) щодо їхньої фізичної можливості за станом здоров'я виконувати це покарання;

– потребує ґрунтовного вивчення й обговорення – з урахуванням досвіду європейських держав – можливість поєднання громадських робіт для неповнолітніх із заходами кримінально-правової реституції, відвідування спеціальної навчальної та/або виховної програми;

– максимальний строк позбавлення волі для неповнолітніх повинен бути скоригований залежно від їхнього віку і статі: 15 років – для неповнолітніх чоловічої статі віком від 16 до 18 років, які вчинили особливо тяжкий злочин, пов'язаний з умисним позбавленням життя людини; 10 років – для неповнолітніх чоловічої статі віком від 14 до 16 років, а також неповнолітніх жіночої статі, які вчинили особливо тяжкий злочин, пов'язаний з умисним позбавленням життя людини.

Список використаних джерел:

1. Меркулова В.О. Жінка як суб'єкт кримінальної відповідальності. Одеса: НДРВВ ОЮІ НУВС, 2021. 250 с.

2. Курс кримінального права. Загальна частина. Том 2: Вчення про покарання: підручник для вузів / за ред. Н.Ф. Кузнецової, І.М. Тяжкова, 2019. 464.

3. Денисова Т.А. Кримінальне покарання та функції його призначення і виконання за законодавством України : навчальний посібник. Запоріжжя: ГУ «ЗІДМУ», 2014. 152 с.

4. Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 16 квітня 2004 р. № 5. Вісник Верховного Суду України. 2004. № 5. С. 4–8.

5. Судова практика у справах про злочини неповнолітніх і втягнення їх у злочинну діяльність. Узагальнення, здійснене Судовою палатою у кримінальних справах Верховного Суду України. Вісник Верховного Суду України. 2013. № 4. С. 12-35.

6. Фролова О.Г. Злочинність і система кримінальних покарань (соціальні, правові та кримінологічні проблеми й шляхи їх вирішення за допомогою логіко-математ. методів) : навчальний посібник для студ. гуманіт. і суспільних фак. Вузів. Київ : АртЕк, 2017. 208 с.

7. Практика судів України з кримінальних справ, 2001-2005 : збірник / за заг. ред. В.Т. Маляренка, В.В. Сташиса; уклад.: В.В. Сташис, В.І. Тютюгін / Верховний суд України. Київ ; Харків : Юрінком Інтер, 2015. 462 с.